

Anna Majmieskułow

WSP Bydgoszcz

CHRONOTOP DROGI WE WZGLĘDNEJ TWÓRCZOŚCI

IWANA BUNINA

/1892 - 1903 /

Przeszczepienie terminu "chronotop" /czasoprzestrzeń/ z teorii względności na grunt literaturoznawstwa zaproponował Michał Bachtin, postulując łączność ujęcia badawczego kategorii czasu i przestrzeni w dziele literackim¹. Przez "chronotop drogi" rozumiemy więc motyw drogi, ujęty w kategoriach przestrzennoczasowych w ich nierozzerwalności. Znaczenie chronotopu drogi w literaturze jest ogromne i rzadko który utwór obywa się bez jakichkolwiek wariantów motywu drogi, a dla wielu sytuacja drogi, spotkań i przygód podróżnych staje się podstawą ich budowy². W prozie Iwana Bunina chronotop drogi zajmuje miejsce szczególne, w różnych etapach jego twórczości przybierając różne formy i wypełniając rozmaite funkcje.

W literaturze rosyjskiej funkcja kompozycyjna motywu drogi³ ma swoją szczytną tradycję, jeśli wspomnieć tylko o "Podróży z Petersburga do Moskwy" Radiszczewa, "Martwych duszach" Gogola czy "Bohaterze naszych czasów" Lermontowa. Motyw drogi łączył poszczególne opisy i sceny w umotywowaną konstrukcję fabularną. Służył też ukazaniu szerszej panoramy rzeczywistości rosyjskiej, różnych kręgów społecznych oraz bezmiaru

przestrzeni rosyjskiej. Tę właśnie funkcję motywu drogi przejęła z tradycji literackiej nowa proza realistyczna przełomu stuleci, stawiająca pytania o drogi wiodące Rosję do przemian i w tym celu penetrująca nastroje różnych kręgów i środowisk społecznych całego kraju, a przede wszystkim wsi rosyjskiej.

W związku z tym, poczynając już od końca ubiegłego stulecia, w literaturze rosyjskiej dokonano się poszerzenie granic przestrzenno-geograficznych⁴. Jeśli przedtem obiektem literackim była przeważnie Rosja środkowa, to obecnie, na początku nowego wieku, skala obserwacji uległa rozszerzeniu. W ślad za szkicami Czechowa i Korolenki zaczęły pojawiać się utwory o dalekiej Północy i Syberii, o południowej i wschodniej Rosji. Obejmując szerokim spojrzeniem całą ogromną Rosję, pisarze początku nowego wieku wzbogacili literaturę o nowele, opowiadania i szkice odtwarzające specyfikę bytu, przyrody i obyczajów oddalonych zakątków kraju. Świadczyło to nie tyle o zainteresowaniu egzotyką Rosji peryferyjnej /okrainnaja Rossija/, ile o chęci wyjaśnienia tych różnorodnych przejawów życia ludu, które wymagały analizy literackiej w przededniu oczekiwanych przemian społecznych⁵. Postulowały je również spory dotyczące duszy rosyjskiej. Poszukiwania źródeł charakteru narodowego prowadziły na wieś, do ludu. W życiu naukowo-artystycznym ówczesnej Rosji powstawały koncepcje zdeterminowania charakteru narodowego przez specyfikę przestrzeni geograficznej⁶.

Jak widać, włączenie do estetyki nowej prozy realistycznej motywu drogi było w pełni umotywowane i

funkcjonalne. Pozwalało na przedstawienie szerszej panoramy rzeczywistości rosyjskiej, jak i związanie historyczno-społecznych uwarunkowań życia ze specyfiką przestrzenno-geograficzną.

Tendencje te przyczyniły się do rozkwitu w pierwszym dziesięcioleciu nowego wieku szkicu podróznego. Gatunek ten stał się dominującym w twórczości Priszwi-
na i szeroko wykorzystanym w pisarstwie Szmielowa, Ser-
giejewa - Ceńskiego, Kasatkina⁷. W twórczości Bunina
omawianego w artykule okresu motyw drogi, podróży,
zmiany miejsca, posłużył kanwą fabularną dla opowiadań
"Pieriewał", "Na czużoj storonie", "Na kraj swieta",
"Swiatyje gory", "Nowaja doroga", "Tiszyna", "Kostior",
"Sny", "Zołotoje dno", "Dalokoje", "Biełaja łoszad",
"Malenkij roman", "Pticy niebiesnyje". Funkcja kompozy-
cyjna motywu drogi wiązała się w prozie realistycznej
przełomu stuleci z tendencjami zanikania zwartej fabu-
ły z rozbudowaną ekspozycją, jednoznacznym rozwiąza-
niem i epilogiem. Miejsce jej zajęła "swobodna kompozy-
cja oparta na asocjacji, 'montażu' kadrów, łączeniu
obrazów za pomocą motywu drogi, podróży, wędrówki"⁸.

Taką właśnie funkcję wypełnił motyw drogi w Bu-
nińowskim opowiadaniu z roku 1903 "Zołotoje dno". Jaz-
da bohatera - narratora bryczką wśród pól jest osią
kompozycyjną, na którą nanizane są opisy dworków zie-
miańskich:

"Nie spiesza b i e g u t ł o s z a d i
sriedi zielonych chołmistych pólj /.../
/.../

... w imieniu siostry, gdzie ja wsie-
gda diekaję ostanowku na
puti k Rodnikom. Kažetsia, czto jeszcze god
tomu nazad usad'ba nie była tak wiet-
cha "9..

/278/

"Doroga wjotsia spierwa po pierielskam. /.../
W prieźnieje wriemia ona, daleko obchodiła jego;
tiepier' jezdit priamo, po dworu usad'by,
raskinuwszejsia po bokam lesnogo owraga swoim
odiczawszym sadom /.../. Poka ta-
ranta s /.../ s grochotom kati'tsia
po mostikam czeriez owragi, smotriu na grudy kir-
piczej, ostawszichsia ot sgoriewszego
doma i potonuwszych w bur'janie /.../".

/279/

"I wot opiat' my w pole, opiat',
wiejet sładkim aromatom /.../ rzi /.../

- A won i Baturino, - /.../

- A kak by zaglanut' tuda?

/.../

Sad jeszcze do sich por gust i žiwopisien,
i, kak na idilliczeskom piejzaze, stoit za nim
sieryj bolezoj dom pod buroj, rżawoj kryzej.
No usad'ba usad'ba! Cełaja poe-
ma zapust'ienija!"

/280, 281/

"Wieczer w pole wstriečajet nas /.../
niežnoetju i jasnostju dalej. /.../

Kak pieczalny każetsia w eto wriemia t i o m -
n y j e d i e r i e w u s z k i , m i o r t w u j u
t i z i n u k o t o r y c h b u d i t z w u k r i e s s o r
i b u b i e n c z i k o w ! K a k g ł u c h a
i p u s t y n n a k a ż e t s i a s t a r a j a b o l s z a -
j a d o r o g a , d a w n o z a b y t a j a
i n i e j e z ż e n a j a !

/.../

W o r g o ł - n i o ż i ł o j c h u t o r p o -
k o j n o j t i o t i , s t i e p n a j a d i e r i e w u s z k a
n a m i e s t i e s n i e s i o n n o j d i e d o -
w s k o j u s a d ' b y i b o l s z o g o s i e ł a , t r i
c z e t w i e r t i k o t o r o g o u s z ł o w S i b i r ' , n a n o w y j e
m i e s t a . D o r o g ą d o ł g ą i d i o t /.../".

/283/

Zaglądając po drodze do dworców i majątków ziemiańskich, bohater ze smutkiem stwierdza, że świetność rosyjskich gniazd szlacheckich należy do przeszłości. Podupadłe, opuszczone i zagubione wśród tak samo pustych i głuchych dróg stepowych przynoszą obraz "odchodzącej w przeszłość" Rosji ziemiańskiej. Ogląd takiej Rosji, podobnie jak w "Martwych duszach", umożliwia sytuacja wędrówki bohatera-narratora.

Opowiadanie "Zołotoje dno" jest więc przykładem wyzyskania przez pisarza tradycyjnej kompozycyjnej funkcji motywu drogi. Termin "motyw" można tu zastąpić terminem "chronotop". Czas uległ zobrazowaniu w opisie przestrzeni, a przestrzeń została wciągnięta w ruch historii¹⁰. W opisie drogi stepowej i rozrzuconych przy

niej majątków ziemskich zawierają się oznaki czasu historycznego, gdy Rosja szlachecka schodziła z areny dziejowej.

Jeszcze wyraźniejszą funkcję interpretującą kompozycji związanej z motywem drogi znajdujemy w opowiadaniach "Na czужoj storonie" /1893/, "Na kraj swiata" /1894/ i "Rowaja doroga" /1901/. Udział motywu drogi w budowie dwu pierwszych utworów warunkuje sama tematyka wędrówki "za chlebem" oraz nabrzmiały dla ówczesnej polityki wewnętrznej rządu carskiego problem przesiedleńczy¹¹.

Już poetyka tytułów: "Na czужoj storonie" i "Na kraj swiata" buduje opozycje:

dom ————— obczyzna
swoje ————— obce
bliskie ————— dalekie

Opozycje te sygnalizują zjawisko przemieszczania się człowieka z jednego kręgu przestrzennego do drugiego, obdarzonego odmiennymi jakościami emocjonalnymi. Piątka chłopów z głodującej guberni spędza wieczór wielkanocny na obcym dworcu w oczekiwaniu pociągu towarowego, który ma ich zawieźć w dalekie i nieznane miejsce zarobkowania. /"Na czужoj storonie"/. Pół wsi ukraińskiej Wielikij Pieriewoz opuściło rodzinne domy, wyruszając na przesiedlenie w dalekie i nieznane ziemie ussuryjskie /"Na kraj swiata"/. Przemieszczenie człowieka w przestrzeni dokonało się pod działaniem nacisku nędzy i głodu.

W opozycji: dom ————— obczyzna
swoje ————— obce
bliskie ————— dalekie

nastąpił nie wybór lecz narzucenie członu drugiego.

Wędrownka w nieznaną stronę jest dla bohaterów drogą pełną obaw i niepewności przed niewiadomą przyszłością. Sugeruje to również przestrzeń estetyczną, której ukryta wymowa symboliczna wiąże się bezpośrednio z problematyką wiejską, pozostającą w Rosji u schyłku wieku XIX nadal otwartą.

Nastrój wielkiej niewiadomej, jaką niesie przyszłość, potęguje opis rozległej i otwartej przestrzeni, przedstawionej z punktu widzenia osaczonych przez sytuację społeczną bohaterów:

"Naprawo jedwa - jedwa swietil' z a k a t ;
tuskło pobloskiwaja, ubiegali tuda
rielsy. Nalewo /.../. Ottuda, snie-
izwiestnych stiepnych
m i e s t , szła nocz ..."

/Na czużoj storonie", 45/

"Mnogo narodu /.../ nawsiegda pokinuło rodinu
dla d a l o k i c h , ussurijskich ziemiel i
uszło " n a k r a j s w i e t a " .

/"Na kraj swieta"/, 50/

"... d a l e k o - d a l e k o tiemniejut kur-
gany; a za kurganami nieobjatnym połukrugom
p r o s t i o r s i a g o r i z o n t między
ziemloj i niebom ochwatywajet stiep' połosa gołu-
bowatoj wozdusznoj b i e z d n y , kak połosa
d a l o k o g o .moria".

"Szczó wono take, sej Ussurijskij kraj?" - duma-
jut stariki /.../, i napriagajut woobrażenije

předstawit¹ siebie etu skazocznuju stranu 'na
konce swieta i to gromadnoje
prostianstwo, czto zalegajet mieźdu
niej i Wielikim Pieriewozom /.../ - /.../ ... wsio
gladiat w etu zagadocznuju gołubowatuju da l
/.../.

"Na kraj swieta", 52, 53/

"... sumierki /.../ zatuszowywajut etu ogrom-
nuju kartinu szirokój nizmiennosti
/.../. I da l stanowiącia dymczato-liłowej i
sliwajetsia s sumieriecznymi niebiesami".

/"Na kraj swieta", 53/

Znacząca okazuje się także inna cecha czasoprzestrzeni
estetycznej, jak pora dnia, w której jest ona przedsta-
wiona. W obydwu opowiadaniach jest to pora
zmierzchu, pora przekraczania granicy dnia
i nocy, pora nadchodzenia ciemności.

"Nadwigalis¹ tuczi /.../. Naprawo
jedwa - jedwa swietil zakat; Tuskiło¹
pobloskiwaja, ubiegali tuda rielsy. Nalewo uże
stojala siniaja tiemnota. /.../ Ottuda,
s niezwiestnych stiepných miest, szła nocz ...
/.../

Dołgo mołczali. Tucz i nadwinulis¹, gus-
taja tiemnota tiopłoj noczi miagko
obnimała wsio".

"I sam oboz skryłsja nakoniec za chlebami, w polach,
w bleskie niskogo wieczerniego sołnca ...

/.../

Tiemnie j'et - i strannaja tiszina carit w

siele. Tiopłyje jużnyje sumierki niejas-
noj dymkoj smiagczajut wieczerniuju
sinie wu głębokoj doliny /.../.

/"Na kraj swieta", 51, 53/

Symbolicznego znaczenia nabierają również
światelka na horyzoncie¹², które sygnalizują
niewiadomą stojącą przed chłopami. Niosą trwogę, zapa-
lając się gdy nastaje ciemność, ale i migoczą nadzieją,
rozświetlając daleki horyzont:

" Na lewo uże stojala sinia ja
tiemnota. Ogoniok diska wisiel
w wozduchie odinokoj zielenowato - blednoj
zwiozdoczkoj, Ottuda, s
nieizwiestnych stiepnych
miest szła nocz".

/"Na czużoj storonie", 45/

" Uże i na zakatie stiem-
nieło. Kontury wokzalnych krysz jedwa ri-
sowalis ~~z~~ tiemnotoju ziemi, pieriekrioszcziwa-
lis i migali zielonyje, sinije i krasnyje o g o -
ńki".

/"Na czużoj storonie", 46/

W opozycji przestrzennej: "swoje — obce"
po stronie obcego dla zagubionych w niezrozumiałej rze-
czywistości chłopów znajduje się pociąg, którego opis
w opowiadaniu "Na czużoj storonie" wyraża nową i groźną
siłę:

"... lazgaja kolosami, prokatiłsia mimo płaformy
parowoz, oświetlił jejo krasnym odbleskom rasto-
plennoj pieczki, około kotoroj, kak w t i e s -
n'om ugołkie ada, kopoliszis'
kakije-to czornyje ludi /.../".

/46/

Kolej żelazna od dawna funkcjonuje w literaturze rosyjskiej jako symbol wtargnięcia kapitalizmu i techniki w wiejską cierpliwą Ruś. Wystarczy wspomnieć - pisze L. Krutikowa - wiersz Niekraśowa "Żelazna droga". W XX wieku ten tradycyjny obraz wykorzystał M. Gorki /"Warwary"/, Dłok /wiersz "Na żelaznej drodze"/, Bunin /"Nowa droga"/. W każdym z wymienionych utworów obraz kolei żelaznej jest włączony w dany system artystyczny, ale wszędzie wiążą się z nim rozmyślenia o losach Rosji, ludu i człowieka¹³.

Opozycja przestrzenna "swoje - obce; bliskie - dalekie", budująca chronotop drogi w analizowanych opowiadaniach, w utworze "Nowa droga" /1901/ uzyskuje jeszcze wyraźniejsze cechy czasu, wyrażające się w pojęciach:

stare ——— nowe

Jak i w poprzednich utworach, opozycja ta zawiera się już w tytule opowiadania. Treść jego stanowią wrażenia i rozmyślenia narratora - inteligenta podczas podróży pociągiem nową, wdzierającą się w dziewicze dotąd lasy, koleją żelazną. Nowa kolej żelazna jest tu symbolem cywilizacji i przemian, wkraczających w głuchozakątki. Tak samo jak w opowiadaniach poprzednich drugi człon opozycji, tutaj: "nowe" zostaje narzucone "staremu", jest koniecznością czasu historycznego.

"Bor /.../ wyrubajut nieszczadno, nowa droga idiot kak zawoje - w a t i e l , riesziszij wo czto by to ni stało rasczistit lesnyje czaszci, skrywajuszczije żizn' w swojej wiekowej tiszinie".

/"Nowa droga", 226/

Pociąg jako element poetyki kolei żelaznej wyraża tutaj również potężną i groźną siłę cywilizacji. Przedstawienie go w ludowej konwencji porównania do smoka ziejącego ogniem reprezentuje jakby chłopski stosunek do przemian, które niesie kapitalizm.

W ten sposób "pociąg" też wnosi w specyfikę Buninowskiego chronotopu drogi opozycję:

natura ————— cywilizacja.

Podobnie jak "dalekie" i "obce" w poprzednich opowiadaniach tutaj "nowe" niesie trwogę niepewności i obawę przed jutrem:

"Nowuju dorogu mrazno obstupili lesa i kak by goworiat jej:

- Idi, idi my rasstupajemsia pieried toboju.

No nie użeli ty snowa tolko i s diełajesz, czto k niszczetie ludiej pribawisz niszczetu prirody?"

/227/

"... a kolosa, pieriebiwaja drug druga /.../ wiedut swoj toropliwyj i niewniatnyj razgwor.

- Bołtajtie, bołtajtie! - ważno i zadumczywo goworiat im ugriumyje i wysokije czaszczi sosien.

- My rasstupajemsia, no czto-to nie sio tie wy w nasz tichij kraj?"

/228/

"Na platformach stojat ludi iz etich dieriewuszek /.../. I, tupo gladia na pojezd, oni toże kak by goworiat jemu swoimi wzgladami:

- Diełajtie, kak znajetie, - nam podatsia nie-

kuda. A c z t o i z e t o g o w y j d i e t ,
m y n i e z n a j e m " .

/228/

Podobnie symboliczną funkcję pełni dla chronotopu drogi w opowiadaniu "Nowaja doroga" poetyka zmierzchu i nocy. Jako elementy czasoprzestrzeni estetycznej "zmierzch" i "nadochodząca noc" służą przekazaniu adekwatnego do ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej w Rosji nastroju trwogi i niepewności, jaki towarzyszy zbliżającym się przemianom polityczno-społecznym:

"Zimnij dzień w lesach" oczeń korotok; i wot uze
siniejut za oknami sumierki, i mało-po-
mału zapożajet w sierdce biespricynnaja, smutna-
ja, nastojaszczaja r u s s k a j a t o s k a " .

/227/

"Glażu i ja na etot mołodoj, zamuczen-
nyj narod... Na wielikuju
pustyniu Rossiji miedlen-
no schodit dołgaja i moł-
czaliwaja noc..."

Elementem poetyki drogi również są tu światelka, tak samo skrywające podtekst symboliczny. Światelka domostw ubogich mieszkańców nieprzebytych lasów są blade i ciche, jak ich leśne życie. Natomiast jeszcze nieśmiało, lecz już wesoło płoną światelka w nowych domkach leśnych stacji.

Stawiając pytania o nowe drogi człowieka i kraju, bohaterzy analizowanych utworów Bunina, rzucają zarówno na własne, osobiste, jak i historyczne drogi i bezdroża¹⁴ wpatrują się w d a l , która otwiera się przed nimi.

Perspektywa, którą widzą, posiada następujące określenia:

- "zagadkowa dal",
- "nieograniczony horyzont",
- "bajkowy kraj na końcu świata",
- "na końcu świata",
- "nieskończone pole",
- "wielka pustynia Rosji",
- "przerazająca dal",
- "droga podobna do nieskończonego tunelu",
- "nieskończenie długi pociąg".

Służąc ukazaniu niezmiernych przestrzeni Rosji "droga" wypełnia tu tradycyjną funkcję kompozycyjną, związaną właśnie z przedstawieniem specyfiki geografii kraju¹⁵.

Łączy się z tym funkcja interpretacyjna otwartej perspektywy w chronotopie drogi. Daleka, otwarta i zagadkowa, a nawet przerażająca, podobnie jak przedstawione już wyżej inne elementy czasoprzestrzeni estetycznej, formułuje Buninowskie pytania o przyszłość losy kraju i ludzi. Pytanie w analizowanych utworach pozostaje bez odpowiedzi. Towarzyszy mu jednak - podkreślmy to jeszcze raz - atmosfera obawy i niepewności.

Buninowski chronotop drogi często posiada jeszcze jeden element mówiący o rozpoczynaniu się w życiu nowego etapu. Jest to " d w o r z e c " . Opis dworca, pożegnania na dworcu często /"Na czużej stronie", "Nowaja doroga"/ stanowi początek utworu, sugerując symboliczną treść progu i przełomu w dotychczasowym życiu.

Buninowska wizja rosyjskiej rzeczywistości społecznej końca ubiegłego i początku nowego stulecia wpisuje się w kontekst znamienego dla człowieka przełomu odczuwania przejściowego, pogranicznego i obfitującego we wstrząsy, których sens ujawni dopiero przyszłość, charakteru swojej epoki¹⁶. Przeczucia wstrząsów społeczno-historycznych nadawały indywidualnym katastrofom życiowym bohaterów wymiaru tragicznej kondycji człowieka w świecie w ogóle.

Jeszcze nigdy dotąd zainteresowanie problematyką społeczną nie splatało się tak ściśle z poszukiwaniem prawd i wartości ponadczasowych.

Analiza interesującego nas chronotopu w całej twórczości Iwana Bunina pozwala na odczytywanie "drogi" również w kategoriach toposu, obdarzonego przez tradycję kulturową konwencjonalnym znaczeniem drogi przez życie, życie samego rozumianego jako wędrówka¹⁷. W tym kontekście "droga" z Buninowskich opowiadań o tematyce społecznej, wiejskiej uzyskuje wymiar ogólnoludzki i ponadczasowy. "Droga" znaczy życie, a "nieskończona" - mówi o nieustającej aż po kres śmiertelny wędrówce człowieka przez życie. "Nieskończona" oznacza też w takim przekładzie: do końca niepoznawalna. Niepoznawalna u Bunina jest tajemnica sensu cierpienia i istnienia człowieka w świecie.

Dwie płaszczyzny Buninowskiego chronotopu drogi: społeczna i ogólnoludzka przecinają się w **f i n a -**
ł a c h analizowanych utworów.

W zakończeniu opowiadania "Na czużej stronie" zmęczeniu beznadziejnością i niepewnością swego losu

chłopi szukają pocieszenia i oparcia w modlitwie. Nad drogą przesiedleńców w nieznane świecą gwiazdy; które jedno "wiedzą, jak święte jest ludzkie cierpienie"!

Finały wyrażają zależność człowieka w jego wędrówce przez życie od wiecznych praw świata i losu. Jednocześnie są wyrazem panteistycznych poszukiwań Bunina dla przezwyciężenia wyobcowania człowieka w świecie.

Odrywając cierpienia ludzkie od konkretnej rzeczywistości społecznej, która je spowodowała, podnosząc je niejako nad tę rzeczywistość i kierując ku sprawom wiecznym, finały takie nadają wizji losu chłopskiego na określonym etapie rozwoju historycznego wymiar ponadczasowy. Mówią o wiecznym tragizmie ludzkiej wędrówki przez życie.¹⁸

Uwikłanie bohaterów Bunina w prawa historii - z jednej strony, z drugiej zaś - w wieczne prawidłowości natury było charakterystyczne dla widzenia człowieka we wszechświecie na przełomie XIX i XX wieku¹⁹.

Podnosząc model artystyczny sytuacji społecznej końca XIX i początku XX stulecia do rangi koncepcji świata i człowieka w ogóle, specyfika Buninowskiego chronotopu odzwierciedliła tendencje filozoficzno-estetyczne nowej prozy realistycznej w Rosji.

Trudność ujęcia nowej, kształtującej się dopiero, rzeczywistości rosyjskiej przełomu stuleci w formy epopei i powieści wywołała przesunięcie punktu ciężkości z tych właśnie gatunków, dominujących w minionym stuleciu, na opowiadanie i nowelę. Osiągnięcie zaś uogól-

nień historiozoficznych i filozoficznych na materiale niewielkich wycinków rosyjskiej rzeczywistości codziennej stało się możliwe dzięki nieznannej w takiej mierze realizmowi epoki poprzedniej roli podtekstu i symboliki w werystycznej tkance opisów, a także funkcji interpretacyjnej kompozycji, również odzwierciedlającej tendencje nowego okresu historycznoliterackiego.

PRZYPISY

1. M. Bachtin: *Formy wriemieni i chronotopa w romanie. Oczerki po istoriczeskoj poetikie.* /W:/ M. Bachtin: *Woprosy litieratury po istoriczeskoj poetikie. Issledowanija raznych let, Moskwa 1975; s. 3 234.*
2. *Ibid.*, s. 248.
3. W niniejszym artykule obok terminu "chronotop drogi" pojawia się termin "motyw drogi", gdy nie stawiamy za cel wyjaśniania skupionych w nim cech przestrzenno-czasowych.
4. L. Krutikowa; *Riealisticzeskaja proza 1910-ch godow. /Rasskaz i powiest/, /W:/ Sud'by russkogo riealizma. Pod ried. K.D. Muratowej, Leningrad 1972, s. 166.*
5. *Ibid.*, s. 166.
6. Zob. A. Ninow: *M. Gorkij i Iw. Bunin. Istorija otnoszenij. Problemy tworczenstwa. Leningrad 1973, s. 441-443.* Koncepcję ukształtowania się właściwości charakteru narodowego pod wpływem specyfiki zarówno historii jak i geografii kraju I. Bunin wyraził m.in. w kronice rodzinnej ziemiańskiego rodu i związanego z nim rodu chłopskiego pt. "Suchodoł" /1912/. Zob.

- o tym: K. Muratowa: Roman 1910-ych godow. Siemiejnye chroniki, /W:/ Sudb'by russkogo realizma naczała XX wieka. Pod ried. K.D. Muratowej, Leningrad 1972, s. 13 oraz s. 111.
7. L. Krutikowa: op. cit. s. 195.
  8. Literatura rosyjska w zarysie. Pod red. Z. Barańskiego i A. Semczuka, Warszawa 1975, s. 717.
  9. Wszystkie cytaty z analizowanych tekstów pochodzą z 9-tomowego wydania dzieł I. Bunina /Moskwa 1965-1967/, tom 2. Numerację stron podaję w nawiasie przy cytacie. Podkreślenia są moje - A.M.
  10. O stopieniu cech przestrzenno-czasowych w chronotopie patrz M. Bachtin: /op. cit./ s. 235.
  11. Problematyka ta znalazła odzwierciedlenie w serii obrazów S. Iwanowa o przesiedleńcach: "Pieriesielenka w wagonie", "Pieriesielency - chodoki", "Pieriesielency" /1885/, "Smiert pieriesielenca w dorogie" /1889/ oraz szkicach G. Uspienskiego "Piśma s dorogi", "Biezwriemieńje", Czechowa "Iz Sibiri", w mało znanym szkicu Gorkiego "Dla mira" a także cyklu opowiadań N. Tielezowa: "Pieriesielency", "Ro Sibiri", "Za Urał". Zob. o tym T. Bonami: Chudożestwiennaja proza I.A. Bunina /1887-1904/. Władimir 1962, s. 41-50.
  12. Symbolikę dalekich światełek, migoczących dla człowieka w ciemności nadzieją wyzyskał Korolenko w poetyckiej miniaturze prozą "Ogońki", dając wyraz tendencjom w literaturze przełomu stuleci, stapiającym w jedną całość realistyczne obrazowanie z symbolicznym podtekstem.

13. L. Krutikowa: Proza I.A. Bunina naczęła XX wieka /1900-1902/, /W:/ Russkaja litieratura XIX - XX wiekow. "Uczonyje zapiski Leningradskogo uniwersitęta", Nr 355, Wypusk 75, Leningrad 1971, s. 106.
14. Pozostając społecznym i psychologicznym mikroświatem, jednostka ludzka jako bohater literatury na przełomie stuleci uzyskuje cechy makroświata, stając się elementem całościowego już teraz potoku przemian światowych. O światopoglądzie i świadomości swojej epoki człowieka przełomu XIX i XX wieku - patrz L.Dołgopołow: Russkaja litieratura konca XIX - naczęła XX wieka kak etap w litieraturnom razwitii. "Russkaja litieratura " nr 1,1976,s 96, 98.
15. Wrażenie bezmiaru, dzikości, złożoności i piękna Rosji stało się dominujące w opowiadaniach i nowelach nowej prozy realistycznej. Zob.L.Krutikowa: Riealisticzeskaja proza 1910 - ch godow....s.173.
16. Zob.L.Dołgopołow: op.cit.s.99.
17. O toposie drogi związanym z symboliką dążenia patrz K.Wyka: Thanatos i Polska, czyli o Jacku Malczewskim Kraków 1971,rozdział "Seria Tobiasz.Symbolika dążenia".
18. Na ścisły związek problematyki: chłopskiej z filozoficznym poszukiwaniem sensu życia i przeznaczenia człowieka w ogóle w pisarstwie Bunina tego okresu zwraca uwagę L.Krutikowa: Proza L.A.Bunina naczęła XX wieka...s.107.
19. Zob.L.Dołgopołow: op.cit.s.101.

CHRONOTOP OF WAY IN THE EARLY WRITINGS
OF IVAN BUNIN /1892 - 1903/

S u m m a r y

The analysis of the essential for the structure of many works by Ivan Bunin motif of way and expressing inseparably key - categories of time and space /chronotop/ shows realization of new tendencies in Russian prose of the turn of the 19 - th century. It also serves to reconstruction of elements of Bunin's vision of the contemporary Russia and his conception of a man in the world.

The function of chronotop of way in Bunin's early prose has been interpreted in two contexts: on sketchily drawn background of Russian literary tradition of motif of way and in connexion with the social and political situation in Russia of the turn of the 19-th century. It makes possible to appoint the reasons of bringing the motif, we have been interested in, up to date in the new literary epoch on one hand, on the other - to get the other - to get the stamp of Bunin's creative individuality sealed on the traditional motif.

Chronotop of way shapes aesthetical space of analysed works in the way that makes it possible to take the readings of characteristics of historical time. It puts spatial model built on the opposition of "home - exile", "near - far" into the plane of time opposition of "old - new", expressing the mood of increase of great historical changes in Russia on the threshold of the new century.

The atmosphere of approaching turning point of history is suggested by the beginnings of analysed works with the chronotop of station and awaiting the

train, as the variants of motif of way.

Another element of chronotop of way-lights on far horizon, traditional symbol of hope, in Bunin's works also create the mood of expectation, fear and uncertainty in relation to forthcoming changes.

The same function is performed by extensiveness of horizons towards which the heroes tend, lost in the social and political reality.

Historical significance of chronotop in Bunin's writings interlocks with his conception of a man in the universe. It is obtained from the realia of Russian reality by, among others, symbolism of stars shining upon the way of people to the unknown.

Bunin's chronotop of way accomplishes characteristic of the new Russian realism of the turn of the 19 - th century phenomenon of increasing implied symbolic meaning in veristic tissue of the composition, which makes it possible to perform philosophical and historical generalization in the area of little prose compositions predominant in this literary period.

ХРОНОТОП ДОРОГИ В РАННЕМ ТВОРЧЕСТВЕ ИВАНА БУНИНА (1892-1903)

Резюме

Анализ основного для структуры многих произведений Ивана Бунина мотива дороги, рассматриваемого в неразрывности и слитности ключевых для него категорий времени и пространства (хронотоп); демонстрирует реализацию новых тенденций в русской прозе конца XIX - начала XX век.

Следующая цель анализа – это реконструкция элементов бунинского видения тогдашней России и его концепции человека в мире.

Функция хронотопа дороги в раннем творчестве Бунина прѣчитывается в двух контекстах: на бегло обрисованном фоне русской литературной традиции мотива дороги и в соотношении с общественно-политической обстановкой в России на рубеже веков. Это позволяет с одной стороны определить причины актуализации интересующего нас мотива в новой литературной эпохе, с другой – указать на отпечаток творческой индивидуальности Бунина, наложенной на традиционный мотив.

Хронотоп дороги моделирует художественное пространство таким образом, что в нём проглядывают черты исторического времени. Он переводит построенную на оппозиции "дом – чужбина", "близкое – далѣкое" пространственную модель в плоскость временной оппозиции, "старое – новое", выражающей атмосферу ожидания больших перемен в России в канун нового века.

Атмосферу надвигающегося исторического перелома передаѣт начало анализируемых произведений с хронотопом вокзала и ожидания поезда как вариантов мотива дороги.

Другой элемент хронотопа дороги – огоньки на далѣком горизонте, традиционный символ надежды, у Бунина так же создают настроение ожидания и тревоги перед лицом приближающихся перемен.

Исторический смысл хронотопа пересекается у Бунина с писательской концепцией человека в мироздании. Извлекает её из реалистического образа русской действительности, к примеру, символика звѣзд, которые светят над человеческой дорогой в неведомое.

Бунинский хронотоп дороги отражает характерное для русского реализма рубежа XIX и XX веков явление углубле-

ния символического подтекста в реалистической ткани произведения, позволяющего проводить философские и исторические обобщения на "площади" доминирующего в прозе этого литературного периода, малого жанра.